Selçuk Üniversitesi

İLÂHİYAT FAKÜLTESİ

DERGİSİ

2002 / Güz

XIV. Sayı

Hakemli Dergi

Konya 2002

Genel Yayın Yönetmeni
Prof. Dr. Mehmet Aydın

Sayı Editörü
Yrd. Doç. Dr. Abdülkerim Bahadır

Yayın Kurulu
Prof. Dr. Mehmet Aydın - Prof. Dr. Şerafeddin Gölcük - Prof. Dr. M. Ali Kapar
Yrd. Doç. Dr. Abdülkerim Bahadır - Muhiddin Okumuşlar

Danışma Kurulu
Prof. Dr. Mehmet Aydın – Prof. Dr. Faruk Bayraktar – Prof. Dr. Ünver Günay
Prof. Dr. Hayati Hökelekli – Prof. Dr. Hakkı Önkal Prof. – Prof. Dr. Hüseyin Peker
Prof. Dr. Mualla Selçuk – Prof. Dr. Hüseyin Tural

Bilim Kurulu
Prof. Dr. Mehmet Aydın - Prof. Dr. Mustafa Erdem - Prof. Dr. Ö. Faruk Harman
Prof. Dr. H. Kamil Yılmaz - Prof. Dr. Mehmet Demirci - Prof. Dr. Mustafa Kara
Prof. Dr. Hayati Hökelekli - Prof. Dr. Hüseyin Peker - Prof. Dr. Erdoğan Fırat
Prof. Dr. İsmail Yakıt - Prof. Dr. Hüseyin Aydın - Prof. Dr. Hayrani Altıntaş
Prof. Dr. Ali Osman Koçkuzu - Prof. Dr. Ali Toksarı - Prof. Dr.A li Yardım
Prof. Dr. Hüseyin Tural - Prof. Dr. Erol Ayyıldız
Prof. Dr. İzzet Er - Prof. Dr. Ünver Günay - Prof. Dr. Münir Koştaş
Prof. Dr. M. Ali Kapar - Prof. Dr. İsmail Yiğit - Prof. Dr. Hüseyin Algül
Prof. Dr. Orhan Çeker - Prof. Dr. İbrahim Çalışkan -Prof. Dr. Ali Bardakoğlu
Prof. Dr. Şerafeddin Gölcük - Prof. Dr. Cihat Tunç -Prof. Dr. Emrullah Yüksel
Prof. Dr. Abdullah Özbek - Prof. Dr. Mualla Selçuk - Prof. Dr. Faruk Bayraktar
Prof. Dr. Hakkı Önkal - Prof. Dr. Haşim Kanpuz - Prof. Dr. Beyhan Karamağralı

ISSN 1300 – 5057

Bu dergi, Yüksek Öğretim Kurumu'nun hakemli dergi tanımına uygun olarak yayınlanmaktadır.
Yazıların yayınlanmasına yayın kurulu karar verir. Yazılar, en az iki hakemin olumlu kararı ile yayınlanır.
Yayınlanması istenilen yazılar, PC/Microsoft Word 97 ve üzeri bir ortamda yazılmış olarak, disketle birlikte üç nüsha halinde (çeviriler orijinal metinleri ile beraber) teslim edilmelidir.
Yayımlanan yazıların bilim, hukuk ve dil sorumluluğu yazarlarına aittir.
Dergide yayınlanmayan yazılar iade edilmez.

ofset hazırlık, baskı, cilt
Sebat Ofset Matbaacılık
0.332 342 01 53 – 54 / KONYA
sebat@sebat.com - www.sebat.com

İSTANBUL'UN FETHİNDEN ÖNCE VE SONRA İSTANBUL'DAKİ YAHÛDİ CEMAATLERİ

Prof. Dr. Mehmet AYDIN[*]

Abstract

Jewish community in Istanbul before and after the conquest of Istanbul

In this paper we will treat the Jewish community in Istanbul. But first we will give some brief information on the history of the Jewish community in Anatolia and Istanbul. Here it should be kept in mind that as we do not have profound information on the History of Byzantine, it is nearly impossible to give detailed information on the Jewish community in Istanbul. In spite of this problem, we will try to deal with the Jewish community in Istanbul before and after the conquest of Istanbul basing on several sources on the subject and official Ottoman documents.:

1453 'te Fatih Sultan Mehmet tarafından fethedilen İstanbul ; bir yandan bin yıldan fazla bir zaman dilimi içinde Doğu-Batı kiliselerinin Roma / Vatikan merkezli dini politikalarının güdümünde kalmış, diğer yandan da XI. yüzyıldaki (1054) dini ayrılmadan sonra, dört yüzyıla yakın, Rum Ortodoks kilisesi adına gerçek Bizans dönemini yaşamış durumdaydı. Bin yıllık Bizans topraklarındaki dini kompozisyon ve dini oluşumlara, Anadolu toprakları, ev sahipliği yapmış ve dini kavgaların en hararetli mekanı olmuştur. Çok erken dönemlerde, Anadolu'da yayılma ortamı bulan Hıristiyanlık ; Roma devlet dini olma yolunda, Roma devlet ricalinin eğilimleri ve desteğiyle birçok Hıristiyan rafizi grupları da

[*] Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dekanı

bünyesinden kovmuştur. Bu itizal grupları, Anadolu'da bin yıldan fazla bir zamandan beri ayakta kalmasını da bilmişlerdir. Bu dini kompozisyonun en belirgin ünitelerini, 431 Efes Konsili'nde Aforoz edilen Nestoriusçular ve 451 Kadıköy Konsili'nde aforoz edilen Monofizit Hıristiyanlar teşkil etmektedir. Böylece Anadolu; Bizans döneminde, Rum Ortodoks Kilisesine bağlı Ortodoks Hıristiyanlarla, Nestori Hıristiyanları ve Monofizit çizgide yer alan Süryaniler, Ermeniler ve daha sonraki dönemde de Keldani Kilisesiyle renkli bir dini kompozisyon oluşturmaktadır. Şüphesiz bu dini kompozisyona çok erken dönemde İstanbul'a kadar gelip yerleşebilen Yahûdileri de ilave etmemiz gerekecektir.

Tebliğimizin esas konusunu teşkil eden İstanbul'daki Yahûdi cemaatleri konusuna girmeden, Anadolu'da ve İstanbul'daki Yahûdi varlığının kısa bir tarihçesini vermekte yarar vardır. Ancak şunu hemen belirtmemiz gerekir ki, Bizans tarihi üzerinde yeterli bilgiye sahip olmayışımız, Anadolu'daki ve İstanbul'daki Yahûdilerin varlığıyla ilgili çok detaylı bilgiler vermemizi engellemektedir. Buna rağmen bu konuyla ilgili az sayıdaki çalışmalardan ve resmi Osmanlı vesikalarından hareketle, fetih öncesi ve sonrası İstanbul'daki Yahûdi cemaatleri hakkında bilgi vermeye çalışacağız:

Anadolu'daki Yahûdi varlığının ilk izlerini M.Ö.IV. asra kadar çıkaranlar olmuştur.[1]Bu, muhtemelen, Yahûdilerin Babil esareti dönüşüne (M.Ö. 538) tekabül eden yıllara rastlamaktadır. İkinci Mabed dönemi olarak Yahûdi tarihine girecek olan bu dönemde Anadolu'ya, Filistin'den bir takım göçlerin olması, ihtimal dahilindedir. Kanımca, Anadolu'ya Yahûdi göçünde iki tarih, önemli nirengi noktası teşkil etmektedir: Birincisi, Makedonyalı İskender'in Filistini işgali dönemi (M.Ö. 333); İkincisi, Filistin'i, Roma'nın işgal dönemi, (M.Ö. 47) dir. Bu dönemde Yahûdiler iki önemli isyan gerçekleştirmişlerdir: Romalıların M.S. 6'da başlayan baskıcı yönetimine karşı başta Yahûdi milliyetçileri (Zelotlar), Yahûdilerin özgürlük tutkusunu tahrik etmeye başlamışlar, zaman içinde bu özgürlük duygusu mayalanarak, Anan ben Anan ve Yasef Ben Gorion isimli Yahûdi din adamları liderliğinde M.S 66-70 yıllarında bir ihtilal hükümeti kurulmuştur. Bölgede bir müddet Yahûdi hakimiyeti sağlanmış, ancak Titüs komutasındaki Roma ordusu, M.S 70'de onbeş günlük bir kuşatma sonunda Kudüs'e girerek, şehri ateşe vermiştir. Böylece, bölgede yeniden Roma hakimiyeti kurularak birçok Yahûdi, bölgeyi terketmiştir. İşte Anadolu ve Arabistan'a olan Yahûdi göçünün bu dönem, önemli bir devresini göstermek-

[1] Moshe Sevilla- Sharon , Türkiye Yahûdileri , İst. , 1992 , s ,17

tedir.[2] Romalılar döneminde Yahûdilerin yaptıkları ikinci isyan M.S 132 yılında Simeon Bar Kohba önderliğinde yapılmıştır. Bir müddet başarılı olan Bar Kohba İsyanı, çok kanlı şekilde bastırılmıştır. Sonuçta Yahûdilerin Kudüs'e girmeleri yasaklanmış; bu da yeni bir Yahudi göçünü meydana getirmiştir. Böylece, Filistin'de Galile, en önemli Yahûdi yerleşim merkezi haline gelirken, birçok Yahûdi, Anadolu ve Arabistan'a doğru göçe zorlanmıştır.

İşte Anadolu'daki ve İstanbul'daki Yahûdi varlığını milâdi tarihin başlarına kadar çıkarmak ve hatta daha eskilere kadar götürmek, mevcut kaynaklarla paralellik göstermektedir. Çünkü, St. Paul'un, Antakya, Derbe, Yalvaç ve Antalya seyahatlerini "Resûllerin İşlerinden" öğrenmekteyiz.[3] Fetih öncesi İstanbul'daki Yahûdi cemaatlerini, Romaniot, Karaite, Aşkenaz ve İtalyan cemaat grupları olmak üzere dört grupta toplayabiliriz. Ancak daha sonraki tarihlerde bunlara Sefarad Yahûdi cemaatini de eklememiz gerekecektir. Batıda, sürekli baskı altında tutulan Yahûdiler Fas, Portekiz, İtalya ve Osmanlı devletinin topraklarına göç etmeye başlamışlardır. Özellikle XV. Yüzyılın sonunda İspanya'dan gelen büyük bir Yahûdi göçü, Selânik'i merkez yaparak, Edirne, İstanbul, İzmir ve Bursa'ya yerleşmişlerdir. Yahûdi göçmenlerin en belirgin özelliği, hahamlarıyla ve önde gelen asilzâdeleriyle göç etmeleridir. Böylece, gittikleri yerlerde kendi sinagoglarını tesis ederek kendi cemaat başkanlarını seçerek yaşamaya devam etmişlerdir. Yahûdi göçleri, Osmanlı toplumunda çok renkli bir kültürel yapı da oluşturmuştur. Çünkü,her göç grubu, geldikleri ülkenin dilini konuşan, ayrı gelenek ve göreneklere sahip olan, birçok Yahûdi cemaat topluluğunu ortaya koyuyordu. Bu konuda en dikkat çekici yer, şüphesiz İstanbul'du. Bunun için tebliğimizde, uçsuz bucaksız Osmanlı coğrafyasındaki diğer Yahûdileri bir kenara bırakarak, fetih öncesi ve sonrası İstanbul'da bulunan Yahûdi cemaatlerini, Romaniotlar- Karaitler- Aşkenazlar- Sefarad- İtalyan Yahûdi Cemaatı- Yabancı Cemaat adı altında incelemeye çalışacağız:

1-Romaniotlar: Roma ve Bizans döneminden itibaren Anadolu'da ve İstanbul'da varlıklarını sürdüren ve "**Yunanca konuşan**" en eski Yahûdi cemaati, Romaniotlar'dır. İbranice bunlara "**Benei Romania**" yani " **Romania oğulları**" adı verilmektedir. Diğer yerlerdeki Romaniotlar, İstanbul'un fethinden sonra, İstanbul'a zorunlu göçe tabi tutulmuşlardır. Bundan dolayı bunlara,

---

[2] Yusuf Besalel , Yahûdi Tarihi , İst. 2000 , s,62

[3] Resûllerin İşleri: 14/19 ; 16/1 ; 14/25, Resûllerin İşleride "Yahudiliğe dönme Romalı Konuklar" tabiri kullanılmaktadır. Bak: Resullerin işleri 1/11; " Dili Grekçe olan Yahudilerle konuşup tartışıyordu." Denmektedir. Bak: Resullerin İşleri 8/29

Osmanlı döneminde " **sürgünlü**" adı verilmiştir. Türkler, Anadolu'yu fethettikleri zaman, Yunancadan başka bir dil bilmeyen bu Romaniotlar'la karşılaşmışlardır. Romaniotlar, Anadolu'nun Batı bölgelerinde, İstanbul'da, Yunanistan ve Balkanlarda yaşıyordu. Bunlar daha çok Roma ve Bizans kültürü ve geleneğinin izlerini taşıyordu.[4] Muhtemelen bu isim bunlara, diğer Yahûdiler veya Romalılar tarafından verilmiştir.

Fatih Sultan Mehmet'in İstanbul'u fethinden sonra Romaniotlar, Osmanlı hakimiyetine girmişlerdir. Böylece, Bizans döneminde sahip oldukları teşkilatları aynen devam ettirmişlerdir. Onların hahambaşıları Moise Kapsali ilk Türk Yahûdi Hahambaşısı olmuştur. İstanbul'un fethine takaddüm eden günlerde Romaniotlar, **Ohri** (Ahrida), **Yamboli**, Veria manastırlarına sahiptiler.[5] Moise Kapsali'ye, Elie Mizrahi (Ö.1526?) hahambaşı olarak halef olmuştur. O da Romaniottu. Yani İstanbul'un fethinden sonra da, Bizans dönemindeki hahambaşı geleneği devam etmiştir. 1492 yılında İspanya'dan gelen Yahûdi göçü ile Romaniotlar azınlığa düşmüşler ve hahambaşılık İspanya 'dan gelen Sefarad Yahûdilerine geçmiştir. Sefaradlar ile Romaniotlar arasındaki ilişkiler başlangıçta çok iyiydi. Sefaradların sayısı arttıkça, kültürlü insanlar olarak öne geçmek, belirgin bir cemaat olma arzuları, galebe çalmaya başlamış ve nihayet Romaniotlar azınlıkta kalmışlardır. Sefaradlar, Romaniotları küçük düşürmek için Romaniote kasabın, haham olarak cahilliğini ileri sürerek, yerine Sefarad bir haham geçirmeye çalışmışlardır.[6] Bu durum, iki cemaat arasındaki çekişmenin de ilk başlangıcı olmuştur.

Bir başka olay, durumu daha da vahimleştirmiştir. İstanbul'daki Romaniot Sinagoğu, Tiberiade Yechivasını (Tiberya Yahûdi ilahiyat okulu) destekliyordu. Romaniote Sinagogunun bu faaliyetine birkaç da Sefarad Yahûdisi katılmıştı. Bundan Sefarad cemaati, son derecede rahatsız olmuş, bu birkaç Sefaradı, Romaniot tesirinden kurtarmak için[7] faaliyete geçmişlerdir.

Yahûdi cemaatı, sahip olduğu hahambaşı karşılığı olarak, Osmanlı yönetiminde resmiyet kazanabilmesi için Rav Akçesi adı altında bir vergi ödemekteydi. Böylece, Türkiye Yahûdilerinin, resmen bir hahambaşısı oluyordu. Rav

---

[4] Bernard Lewis, İslam dünyasında Yahûdiler , çev: Bahadır Sina Şener , İst. ,1996 s,140

[5] Avram Galante , Histoire, İstanbul , 1986 , II , 178 ; Ayrıca bak. A. Galante , Document officiels turcs Concernant les Juifs de Turquie , 187, 1931

[6] A. Galante, Histoire des Juifs de Turquie, s,II , 178

[7] a.g.e , s,II , 178

akçesi, yıllık 338.000 Aspres'a ulaşıyordu.[8] 1526 yılında Elie Mizrahi'nin (o bir Romaniottu) ölümü üzerine, Sefarad cemaati, kendileri için bağımsız bir yönetim arzu ediyorlardı. Yani, üzerlerinde hüküm süren Romaniot bir hahambaşı arzu etmediklerini, aksi takdirde Rav Akçesi ödemeyeceklerini belirterek, Romaniote ve Sefarad cemaatlerinin hahambaşlarının ayrılmasını talep etmişlerdir.[9] Bunun üzerine Romaniotlar, kendi cemaatleri için, haham Yechoua Candioti 'yi cemaat başı olarak seçmişlerdir. Onun halefi de haham Yomtov Yeruchalmi (1490-1548) olmuştur. 1580 yılında Romaniot'ların şefi Gabriel Ben Elia (öl:1602) dır. Bu durumda her cemaatin ayrı sinagogları vardır. Ayrıca, kendilerine ait problemlerle uğraşan Memounim'lere sahiptirler. İki türlü Memounim vardı: Memounim al Ahaza, Gayr-i menkul ve mülkiyet problemleriyle uğraşıyordu. Memounim al Aavarot, işlerin dini kurallara uygunluğu ile meşgul oluyordu.

Görüldüğü gibi Anadolu'nun ve İstanbul'un en eski Yahûdi cemaatı olan Romaniot grubu, Osmanlı yönetiminde de varlıklarını sürdürmüşler ve hatta hahambaşılık makamının sahibi olmaya devam etmişlerdir. Ancak, XV. yüzyıldan itibaren hızla çoğalan Sefarad Yahûdi göçleriyle, Romaniot cemaati azınlığa düşmüştür. 1687 de meydana gelen büyük yangından sonra, Romaniot cemaati İstanbul'un muhtelif mahallelerine dağılmışlardır. Artık bu dönemden sonra, yeniden organize olamamışlar ve Sefarad cemaatı içinde eriyip gitmişlerdir.

2- Karait Cemaatı: Bağdat'ta milâdi VIII. yüzyılda Anan Ben David tarafından kurulan mezhebin salikleri, ortaçağ Yahûdi mezhepleri içinde mutalaa olunmaktadırlar. Ancak bu mezhebin kökenini, I. Mabedin tahribine (M.Ö 586) kadar götürenler de vardır. Bunların atalarının İsa'nın zulmüne katılmadıkları söylenmektedir. Bu mezhebin salikleri, Torayı çok okudukları için "**Karai**" adını almışlardır. Çok erken tarihlerde Anadolu topraklarına geldikleri ve daha sonraki dönemlerde de gelmeye devam ettikleri tahmin edilmektedir. Böylece Bizans'ın en eski Yahûdilerinden birisi olan bir cemaati meydana getirmişlerdir. İstanbul'un fethinden önce İstanbul'da ve hatta Anadolu'nun birçok yerinde yaşamışlardır. 1172 yılında İstanbul'u ziyaret etmiş olan Benjamin de Tudele, 500 Karaitin PERA'da (Beyoğlunda) yaşadığından bahsetmektedir.

---

[8] 1707 yılında bir kuruş , 100 Aspres yapıyordu. Buna göre 338.000 Aspres , 3380 kuruş karşılığı olmaktadır. Böylece Rav akçesi , XVIII. yüzyılın başında yıllık olarak bu miktarda verilmesi gerekmektedir. (bk. A. Galante , II. , 77)

[9] A. Galante , II. , 178

XV. yüzyılda, Edirne'de bir Karait üniversitesinden bahsedilmektedir. Pera kelimesi Yunanca "**öbür tarafta**" yani Haliç'in öbür yanında oturan anlamına gelmektedir.[10] Yine Karait bir seyyah olan Samuel Bar David 1642 yılında Filistin'e giderken İstanbul'da konaklamış, Balat'ta ve Hasköy'de Karait'lerin ikâmet ettiğinden bahsetmiş ve birçok Karait haham ismi zikretmiştir. Meselâ, Abinda Bighi, Samuel Bighi bunlardandır.[11]

İstanbul'un çok eski sakinlerinden olan Karait cemaati, genelde diğer cemaatler gibi yönetilmekteydi. Onların bir cemaat başı, kendi hahamları, Bet-Dinleri, cemaat konseyleri vardı. Yahûdi geleneğine çok önem veren, Rabbani Yahûdilerden ayrılan **Karaitler**, dini konularda Aşkenaz, Sefarad, Romaniot Yahûdilerinden ayrılıyordu. Bunun için dini problemlerini kendi içlerinde hallediyorlardı. Kendi Bet-Dinleri, onların problemlerini çözüyordu. Çok ihtilaflı konularda Müslüman mahkemelere de müracaat ediyorlardı. Çünkü Musa şeriatında, kız ve annenin miras hakkı yoktu. Miras almak için Karaitler, Müslüman mahkemeye gidebiliyorlardı. Ancak bir Karait, dinini, kendi menfaati üstüne koyması gerekirdi. Aynı amaçlarla Rabbani Yahûdilerin de Müslüman mahkemelere gittiği görülmektedir.[12]

Kaynakların verdikleri bilgilere göre, Karaitlerin ayrı bir hahambaşından ziyade, ayrı bir cemaat şefleri vardı. Nitekim, Hasköy'de oturan bir grup Karait cemaati için, hahambaşı, hükümete şu yazıyı yazmıştır: " Hasköy'de oturan elli aileden oluşan ve Karait ismini alan cemaatın, Bâb-ı Ali ile olan ilişkileri hahambaşılık aracılığı ile olmaktadır. Bunların kendi sinagogları vardır. Cemaat başları vardır. Karait cemaatinin işini, kendi cemaat başları yapmaktadır. Bu cemaat başı, kendi cemaat mührünü kullanmaktadır. Gayr-i menkul ve diğer işlerde bu mührü kullanmaktadır. Aldığımız bilgilere göre, cemaat başları ölünce, cemaat başı yerine "**spritüel şef**" kelimesini benimsemişlerdir. Böylece ayrı bir millet havası vermeye çalışmaktadırlar. Halbuki, eskiden beri, onların işleri diğer Yahûdi cemaatlerin işleri gibi, hahambaşılık kanalıyla yapılmaktadır. Ancak sinagogları ayrıdır. Şimdi ise onların "**spiritüel şeflerinin**" ve ayrı bir mühürlerinin olması, Yahûdi milletini rahatsız edecektir. Bunun için Karait ce-

[10] A. Galante , II. , 183 , Gustave Schlumberger , Siege et prise de constantinople par les Turces en 1453 , Paris , 1914 , s , 5; P.Baudin, Les İsraelites de Constantinople, İst. 1989 s, 45

[11] A. Galante , II. , 184

[12] A. Galante , 185

maat başının atanması için ferman verilmemesi ve idarenin eskisi gibi devam etmesinin uygun olacağını beyan etmiştir." [13]

O dönemin en önemli yayın organı El Tiempo gazetesi, yirmi altı yıl sonra İKDAM gazetesinden şöyle bir haber nakletmektedir: **"Yahûdi Karait cemaati, "Adalet Bakanlığına" kendi cemaat reisleri için bir dilekçe göndermişlerdir. Bu dilekçede kendilerine has bir Ferman istemişlerdir**. Bu ferman gereğince, Karait cemaati, ayrı bir cemaat olarak kabul edilecek, dini bir otorite olarak tanınacak, evlenme akdi yapabilecek, boşanmaya karar verecek, yasal formaliteleri tamamlayacak özel bir mühre sahip olacaktır."[14] Nitekim Bakanlar konseyi,bu isteği onaylayarak, El Tiempo gazetesi 22 Ocak 1915'te Karait cemaatının ünvanının "**cemaat başı**" olarak kabul edildiğini yazmıştır.[15]

Osmanlı devletinin son yıllarında Karait cemaatinin de eridiğini ve azınlığa düştüğünü görüyoruz. İstanbul'un birçok mahallesine dağılmış olan Karaitler, yoğun olarak Hasköy'de oturmaktadırlar. Sinagogları da oradadır. Cemaat başı, Osmanlı devleti tarafından Hazzan ismiyle tanınmıştır. Son dönemde cemaat başı görevini Dr. İshak Baruh yapmıştır.[16]

Karait cemaatı ile Rabbani Yahûdiler arasında dini ve itikadi ayrılık olduğu için, daima gerginlik yaşanmıştır. Karait cemaatı, azınlıkta kalan bir cemaat olarak, kendi dini problemlerini çözecek dini liderlere her zaman sahip olamamışlardır. Bunun için çok nadir de olsa, Rabbani hahamların bilgisine müracaat ediyorlardı. Ancak gerek Sefarad ve gerekse Aşkenaz Rabbani hahamları, bu müracaatlardan rahatsız oluyorlardı. Karait Yahûdilere ılımlı yaklaşan Rabbani hahamlar da olmuştur. Meselâ, haham Don Guedalia ben David ben Yahia bunlardan biridir. Lizbon kökenli olan bu haham, Rabbani Yahudi hahamların muhalefeti yüzünden pek başarılı olamamıştır. Aynı çizgide, Catalogne kökenli Hanoch Saporta'nın öğrencisi Mordehai Camtino, Karait öğrencilerine Tora ve Talmud öğretmeye çalışmışlardır. İstanbul hahambaşısı olan Moise Kapsali'nin muhalefet etmesine rağmen o dönemde haham olan, sonra hahambaşı olacak olan Elie Mizrahi, Karait öğrencilere ders vermiştir. Sadece Mizrahi, Karait öğrencilere, Rabbani Yahûdilerin bayramlarına saygılı davranmaları, Rabbani hahamlara hakaret etmemeleri şartını koymuştur.

---

[13] A. Galante , II. , 187(23 Haziran 1874)
[14] a.g.e II. , 187
[15] a.g.e II. , 187 (22 Ocak 1915);P. Baudin, s, 45
[16] a.g.e II. , 187

Karait mezhebi mensupları, Cumartesi evlerinde ışık ve ateş yaktıkları, diğer Yahûdilerin aksine güneş takvimini kullandıkları, bayram günlerini, mevsimlere göre düzenleyerek, günlerini değiştirdikleri ithamı ile karşı karşıya bulunuyorlardı. Bunun için de diğer Yahûdiler Karaitleri sapık olarak görüyorlardı. Bundan dolayı Mizrahi'nin hahambaşı olduğu dönemde "powilles" kökenli bir takım göçmen Yahûdiler İstanbul'a gelmişler ve Karaitlere, Tora, Mişna, Talmud, Hagadot ve Halahot öğreten hahamları, aforoz etmişlerdir.[17] Powilles'lerin fanatizmi, İbrani alfabesini, Karait çocuklarına yasaklamaya kadar varmıştır. Hatta Yahûdi çocuklarının Karaitlerin evlerinde hizmet etmelerini de yasaklamışlardır. [18]

Yine de Mizrahi, Karaitlere karşı yumuşak tutumunu devam ettirmiş ve bir deklarasyonla, Karait çocuklarının Yechivot'a (Yahûdi İlahiyat okulu) gitmelerinin yasak olmadığını belirtmiştir.[19] Zaman zaman Rabbani Yahûdilerle Karait Yahûdiler arasında antlaşma da sağlanmıştır. Meselâ 1577 yılında Safarad Yahûdileri ile Romaniot Yahûdileri arasında bir ESKAMA [20] imzalanmış ve bunu Karaitler de kabul etmişlerdir. Bu Eskama'yı Karaitlerden üç, Rabbanilerden üç haham imzalamıştır.[21]

Karaitlerle, Rabbani hahamlar arasındaki gerginlik, İspanyol Yahûdilerinden haham Chelomo Camhi'nin tutumu ile iyice artmıştır.1866'da yayınladığı bir broşürde, eski yazarların Karaitlerle ilgili sözlerini naklederek onları, hayvan derecesine indirmiş ve Karaitlerin kökünün kazınması gerektiğini belirtmiştir.[22] Bunun üzerine Karaitler haklı olarak alarma geçmişler ve "Journal İsraelite" aracılığı ile İstanbul hahambaşılığına bir dilekçe göndermişlerdir.[23] Bu dilekçede on iki kişinin imzasıyla Chelomo Camhi'nin, halkı tahrik ettiği, gerçek Yahûdiliği bilmediği, Karaitlere karşı Yahûdi kinini yeniden tutuşturduğu ve bunun sonucunda sokaklarda hakarete uğradıklarını ve öldürülmelerinin caiz olduğu haberi yayılmıştır. Bunun için adaletin yerine getirilmesi arzumuzla ha-

---

[17] A . Galante , II., 194

[18] A . Galante , II., 194

[19] A . Galante , II., 194

[20] Eskama:Yahûdi cemaatlerinin kendi aralarında veya Müslümanlarla ilişkilerinde kabul ettikleri bir antlaşma metnidir. Meselâ, 1610 yılında Yahûdilerin Müslüman köle alması ve azat etmesi konusunda bir Eskama yayınlanmıştır. (A. Galante , II, 194)

[21] A. Galante , II. , 194

[22] A. Galante , II. , 195

[23] Bak. Journal İsra□lite , Aralık , 513 ve 514 sayılar (Aralık-1866)

hambaşı YAKİR'e ve hahamlar mahkemesine müracaat ediyoruz. Şayet tatmin olmazsak, durumu, hükümete götüreceğiz.[24]

Bu dilekçe kısa zamanda sonuç vermiş ve hahambaşı Yakir, Chelomo Camhi'nin broşürünü yasak listesine alarak, elde edilen nüshaların yakılmasını emretmiş ve sonuçta Yahûdiler arası ilişkiler iyileşmiştir.[25]

3- Aşkenaz Cemaatı: İstanbul'da bulunan en eski Yahûdi cemaatlerinden birisi de Aşkenaz Yahûdileridir. Avrupa kökenli Yahûdilere Aşkenazlar denmiştir. Aşkenaz Yahûdileri, çok eskiden beri Orta ve Doğu Avrupa toprakları olarak Almanya, Avusturya, Macaristan, Polonya ve Rusya'da oturan Yahûdilerdir. Zaten Aşkenazi kelimesi de Almanyalı anlamına gelmektedir. Bu bölgelerde zaman içinde Yahûdilere karşı gösterilen şiddet ve baskı sonucu birçok Aşkenaz Yahûdi cemaati, Osmanlı topraklarına göç etmeye başlamıştır. Bu göç tarihini XIV. yüzyılın sonlarına kadar çıkaranlar olmuştur. XV. yüzyılda haham İshak Tsarfati de Türkiye'ye yerleşmiş, 1454'te Souabe, Styrie Morauie ve Macaristan'a gönderdiği İbranice bir sirkülerle oradaki Yahûdileri, Türkiye'ye yerleşmeye çağırmıştır.[26] 1470 yılında Bavyera kralı Ludwig X, Fransisken rahibi Johan Capistrano'nun tahrikleriyle, Yahûdileri ülkeden kovmuştur. Böylece bölge Yahûdileri, Tuna kıyılarına ve İstanbul'a göç etmişlerdir.[27]

1492 yılında İspanya'dan gelen Sefarad Yahûdilerine, İstanbul'un eski Yahûdi cemaatleri olan Romaniotlar, Aşkenazi cemaati ve İtalyan Yahûdi cemaati çok iyi davranmışlardır. Ancak Sefarad Yahûdi cemaati, dini ve kültürel yönden oldukça üstündü. Bu durum zaman içinde Sefarad Yahûdilerinin öne çıkmasını sağlamıştır. Sefarad Yahûdilerinin öne çıkıp, diğer cemaatlere egemen olma istekleri, yerli Yahûdi cemaatlerini oldukça rahatsız etmiş ve cemaatler arası ilişkiler bozulmuştur.[28] XVI. yüzyılda Sırbistan ve Macaristan'ın fethi ile bu bölgedeki birçok Aşkenaz Yahûdi cemaatı, Selânik, Edirne, İstanbul ve Filistin'e göç etmişlerdir. XVII. yüzyılda anti semitik tutumlar ve pogromlar (Yahûdi kıyımı) nedeniyle Polonya, Ukrayna, Rusya, Fransa, Almanya, Macaristan'dan kaçan Aşkenaz Yahûdileri, Sofya, İzmir ve güney-batı Ege kıyılarına yerleşmişlerdir.[29] Aynı Yüzyılda Boğdan Chmielnicki katliamından kaçan

---

[24] Journal İsra□lite , No:513ve 514 (Dilekçe tarihi 30 kasım 1866)

[25] A. Galante , II. , 197

[26] M. Franco , Essai sur l'Histoire des İsraelites de l'Empire Ottoman , Paris , 1897 , s,35; Moshe Sevilla-Sharon, İsrail Ulusunun Tarihi, Yeruşalayim, 1981,s,134

[27] A. Galante , II. ,201

[28] A. Galante , II. ,201

lerdir.[29] Aynı Yüzyılda Boğdan Chmielnicki katliamından kaçan Yahûdiler, kazak esir tüccarlarının eline düşmüşler ve İstanbul Yahûdilerince satın alınarak özgürlüklerine kavuşturulmuşlardır.[30]

Aşkenaz Yahudi göçünün XIX. ve XX. yüzyıllarda devam ettiğini görüyoruz.[31] Çok eski tarihlerden beri İstanbul'a göç eden Aşkenaz Yahûdi cemaatleri de diğer Yahûdi cemaatleri gibi, şefleri ve hahamlarıyla birlikte göç etmişlerdir. Meselâ 1542'de Aşkenaz cemaatinin belli başlı hahamlarından Jacab Polok, Cracovie Yechiva'sının şefiydi. O da cemaatiyle beraber, İstanbul'a göç etmiştir. Aynı dönemde haham Salomon Mathatia Delkayit de İstanbul'a göç etmiştir. Yine haham Menahem ben Ribbi, Benjamin ha Levi Eskenazi, hahambaşı Elie ben Haim XVI. yüzyılın ikinci yarısında İstanbul'da yaşıyorlardı. Aşkenaz cemaat şefleri olan Salomon ben Ribbi, İsaac Eskenazi de aynı dönemde yaşamışlardır.[32] Aşkenaz cemaati Yiddish denilen bir dil konuşuyordu.[33] Kendilerine ait sinagogları vardı. Ribbi Samuel Yafe,Aşkenazi Sinagogunun hahamlığını yapıyordu.[34] 1800 yılında, İstanbul Aşkenaz cemaatının hahamı M nahem Mandel idi. İstanbul'daki Aşkenazi cemaatinin Bet-Dini ve sinagogları ayrı olduğu halde, İstanbul hahambaşılığına bağımlı olarak yaşamışlardır. Nitekim 1865 yılında Galata Aşkenaz cemaati, aynı mahallede yaşayan Sefarad cemaati kadar, ilk defa Meclis-i Umûmiye iki delege seçerek göndermiştir. Bu tarihte Meclis-i Umûmi "Hahamhane Nizamnamesine" uygun olarak toplanmıştır. Sefarad ve Aşkenaz cemaati delegelerindeki bu eşitliğin sebebi, 1854-1855 yıllarında, Kırım Harbi sonrası İstanbul'a yerleştirilen 400 Rus Yahûdi'sinin Türk tebasına geçmesinden kaynaklanmıştır. Bu 400 aile İstanbul'daki Aşkenaz Yahûdi cemaatinin fizyonomisini değiştirmiştir. Çünkü o zamana kadar İstanbul'da bulunan Aşkenaz Yahûdileri, Avusturya, Almanya, Rumen ve Rusya'nın bazı bölgelerinden gelen Yahûdilerdi. Şimdi Kırım kökenli Yahûdiler de Aşkenaz cemaatine katılmışlardı. Bu Yahûdilerin Türk tebasına katılmaları ile 19 Haziran 1890 yılında hahambaşı ile Aşkenaz cemaati arasında yapılan antlaşmaya göre, Aşkenaz cemaati kendine özgü bir Türk kaşesine

---

[29] Stanford Shaw , The jews of the Ottoman Empire and the Turkish Republic , London , 1991s,124; İlan Karmi , Jewish sites of İstanbul , İst. 1992.s,25

[30] Erdal Frayman , Aşkenazlar , 2 , Tiryaki 35/22 Nisan , 2000

[31] Bak. Hatice Doğan , Osmanlı Devletinde Hahambaşılık Müessesesi , Konya 2002 , (yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) s,29

[32] A. Galante , II , 201

[33] Yiddish: Aşkenaz Yahûdilerinin kullandığı İbranice-Almanca karışımı lisan.

[34] A. Galante , II. , 202

sahip oluyordu.[35] Aşkenaz cemaati sinagogları, Hazzanim[36] ismini alan yöneticiler tarafından idare ediliyordu. 30 Aralık 1900 yılında İstanbul'a gelen Dr. D. Markus, İstanbul Aşkenaz cemaatinin hahamı olarak görev yapmıştır. 26 Ocak 1912 tarihli bir uzlaşmaya göre Aşkenaz cemaati, Hachgaha[37] olarak tanınmıştır. Dr. Markus da Mare de Atra ünvanını almıştır.[38]

İstanbul Aşkenaz Yahûdi cemaatini teşkil eden insanlar, Avrupa'nın muhtelif bölgelerinden İstanbul'a gelip yerleşmişlerdir. Normal olarak bu Yahûdilerin geldikleri yerlere göre seviyeleri de farklılık göstermiştir. Meselâ Avusturya ve Almanya'dan gelen Aşkenazlar, modern bir eğitim almışlardır. Polonya, Ukrayna ve Romanya'dan gelenlerin ise eğitim düzeyleri düşüktür. Yine Kırım Harbi sonrası kertch' den gelen 400 Aşkenaz ailenin grup halinde İstanbul'a gelmesi; Sefarad ve Aşkenaz aileleri arasında ciddi farklılıklara yol açmıştır. Bunun için Aşkenazlar ayrı bir cemaat oluşturmuşlardır. Bunların kendi kasapları vardı ve dini kurallara göre hayvan kesimini icra ediyorlardı. Özellikle yabancı uyruklu Aşkenazlar, kapitülasyonlara dayanarak vergi almadan (gabelle) Yahûdilere ucuz et satıyorlardı. Böylece Sefarad cemaatinin geliri azalıyordu. Diğer bir konu da bazı Aşkenaz cemaatleri, İstanbul hahambaşısının otoritesini tanımıyordu. İşte bu ihtilafa son vermek için, Türkiye hahambaşılığı, farklı Askanaz gruplarıyla 19 Haziran 1890 da bir antlaşma imzalayarak ; Azkenaz cemaati arasında uyum sağlanması yoluna gitmiştir. Bu antlaşma, El Tiempo gazetesinin 61 nolu 1890 tarihli sayısında yayınlanmıştır.[39]

İstanbul Hahambaşılığı ile Aşkenaz Yahûdi cemaati temsilcileri Leon Rosenthal, R. Friedman ve Hefter aralarında milliyet farkı gözetmeksizin şu antlaşmayı yapmışlardır[40]:

1- İstanbul hahambaşılığı, Aşkenaz Yahûdi cemaatinin bir hahama, bir yönetim konseyine, bir cemaat başına ve özel bir cemaat mührüne sahip olmasını kabul edecektir.

---

[35] A. Galante , II. , 204

[36] Hazzanim:Hazan kelimesinin çoğuludur. Aşkenaz sinegoğunda ibadeti yöneten ve müzik bilgisine sahip olan kişidir.

[37] A. Galante , II. , 204

[38] MARE DE ATRA :" Yerin Efendisi" anlamına gelen bu ünvan , bir bölgeden sorumlu hahamlar için kullanılmaktadır.

[39] EL TİEMPO , 19.6.1890 , Ayrıca bak:Documents Officiels Turcs Concernant Les Juifs de Turqie, İst, 1931

[40] EL TİEMPO , 23.8. 1892

2- Aşkenaz cemaati hahamı, cemaatin teklifi üzerine, hahambaşı tarafından onaylanacaktır.

3- Aşkenaz cemaati, belli başlı sinagogların delegelerinden oluşan bir konsey oluşturacaktır. Bu konsey hahambaşılık tarafından kabul edilecektir. Bu konsey, kendi aralarında bir başkan seçecektir. Seçilen başkan, hahambaşı Meclis-i Umûmisinin bir üyesidir.[41]

4- Hahambaşılık, Aşkenaz cemaatine ayda 6000 kuruş tutarında ödeme yapacaktır. Bu para, Gabelle [42] vergisinden gelen paradır. Çünkü Aşkenaz cemaati, tüketilen et için otuz para vergi ödeyecektir.

5- Hahambaşılığın, Aşkenaz cemaatine verdiği 6000 kuruş, cemaat masrafları, hayır ve eğitim işlerinde kullanılacaktır.

6- Hahambaşılık, Aşkenaz cemaatine yeni vergiler koymayacak ve eski vergiler yürürlükte kalacaktır.

7- Aşkenaz cemaati üyeleri arasında meydana gelen görüş ayrılıklarını, hahambaşılık çözecektir.

8- Bu antlaşma, hahambaşılık, tarafından, Meclis-i Umûminin tasvibine arz edilecektir. Meclis-i Umûmi, tasvip etmezse, ayda verilen 6000 kuruş kaldırılacaktır. Bu antlaşma geçersiz olacaktır[43].

Bu uzlaşmadan iki ay sonra, uzlaşma onaylanmış ve 6000 kuruşluk vergi 5000 kuruşa indirilmiştir[44].

İstanbul hahambaşılığı ile Aşkenaz cemaatinin arasındaki bu uzlaşmaya rağmen; Aşkenaz cemaati, kendi arasında ayrılıkçı olarak yaşamaya devam etmiştir. Meselâ Avusturya Askanaz grubu Adat Y□chouroum adını almıştır.[45]

Bu antlaşmadan yirmi iki yıl sonra yani 26 Ocak 1912'de Aşkenaz cemaat temsilcileri ile hahambaşılık arasında yeni bir uzlaşma metni hazırlanmıştır. Bu metinde şunlar yer almıştır:

1- 19 Haziran 1890'da yapılan antlaşma hükmü kaldırılmıştır.

---

[41] A. Galante , II. , 214

[42] Gabelle: Kaşer et kesim ve satış hakkı elde etmek için kasapların hahambaşılığa ödedikleri ücret.

[43] A.Galante , II. , 215

[44] EL TİEMPO : 23.8.1892

[45] A .Galante , II., 216

2-İstanbul Aşkenaz cemaati bir cemaat yönetimine (Hachgahot) sahiptirler.

3-Bu cemaat yönetimi, ad-Hoc[46] organik düzenlemesine tâbidir.

4-Cemaat yönetimi, idari ve dini olarak, Türkiye Hahambaşısına itaat etmektedir.

5-Hahambaşılık, Aşkenaz Yahûdilerini 4626 kuruşla her ay destekleyecektir.

6-Aşkenaz Yahûdileri, Mare de Atra'ya ve bir muhtara sahip olacaktır.[47]

Yapılan bu uzlaşmalara rağmen Sefarad cemaati ile Aşkenaz cemaati arasındaki sürtüşmeler sona ermemiştir. Çünkü Aşkenaz cemaatinin daha çok kendi **Hachgahot** teşkilatlarına tabii oldukları görülmüştür. Ancak Aşkenaz cemaati bugüne kadar varlığını sürdürmüştür.

4- Sefarad Cemaati: Osmanlı devletinde yaşayan Romaniot, Aşkenaz veya Karait Yahûdilerinin rahatlığı diğer ülkelerdeki Yahûdileri daima İstanbul'a veya Osmanlı topraklarına göçe teşvik eden çok önemli bir faktör olmuştur. Bunun için XV. yüzyılın sonundan önce, Osmanlı topraklarına birçok Sefarad Yahûdi grubunun geldiğini söyleyebiliriz. Ancak bu Yahûdiler, diğer Yahûdi cemaatlerine nazaran azınlıkta idiler. Sefarad Yahûdi cemaatinin Osmanlı topraklarında çok sayılarda varlığının hissedilmesi için 1492'de Kral Ferdinand ve Kraliçe İsabelle'in, Yahûdileri, İspanya'dan kovan fermanını beklemek gerekecekti. İspanya Kralı Ferdinand Mart 1492'de yayınladığı fermanla, İspanya Yahûdilerini bir daha dönmemek üzere 1492 yılının Temmuz ayı sonuna kadar ülkeyi terke zorlamıştır. Emre uymayanların mallarına el konulup, öldürüleceği ilan edilmiştir.[48]Bu ferman gereğince İspanya'dan 200.000 Yahûdi sürgün edilmiştir. Bunların büyük bir çoğunluğu Osmanlı Sultanı II. Sultan Beyazıt 'a müracaat ederek, sığınma talebinde bulunmuşlardır. Beyazıt bu teklifi kabul etmiş ve bununla ilgili valilerine bir ferman göndermiştir.[49] Bunun üzerine binlerce Yahûdi, Osmanlı topraklarına gelmiştir. İspanya'dan gelen Yahûdiler, yerleştikleri Osmanlı şehirlerinde, ticaret, doktorluk, tercümanlık gibi işlerde dikkat çekmeye başlamışlardır. İspanyol Yahûdileri, önce Balkanlara daha son-

---

[46] Ad-hoc: Yahûdilerin mahalle veya kasaba üyelerinin koyduğu prensiplere göre yönetilme. Bu prensipler, sinagogların yönetimi, okul ve hayır kurumlarını içine alır.

[47] Journal L'Aurore , 30 Ocak 1912

[48] M. Franco , Essai sur 1' Histoire des İsraelites de I' Empire ottoman , Depuis Les Origines Jusque á Nos Jours , Paris , 1897 , 35

[49] a.g.e , s, 38

ra Selânik, Edirne ve İstanbul'a yerleşmişlerdi. Bir kısmı Kuzey Afrika'ya, oradan da Filistin'e kadar uzanan Osmanlı coğrafyasında zamanla yerleşme imkânı bulmuşlardır. Bu konuda özellikle Selânik, tam bir Sefarad Yahûdi merkezi olmuştur. Daha sonra Edirne, İstanbul, İzmir ve Bursa dikkat çekici merkezler olacaktır. İstanbul, Yahûdi kompozisyonu için çok önem arz ediyordu. 1492 Yıllından sonra İstanbul'a gelen İspanya kökenli Yahûdileri, özellikle Aşkenaz, Romaniot ve Karait Yahûdi cemaatleri, "İspanyol" anlamına gelen "Sefarad" kelimesiyle adlandırmışlardır. Sefarad kelimesinin İbranice çoğulu "Sefaradim yani, İspanyollar " anlamına geliyordu.[50] Muhtemelen Yahûdi Edebiyatına bu kelime XV. yüzyıldan sonra girmiş olmalıdır. Rivayetlere göre, Aşkenazim cemaati, Sefaradim kelimesini Sephardeim olarak telaffuz ediyordu. Aşkenazların irade dışı kullandıkları bu kelimenin anlamı "yaramaz" veya "kara karga" anlamına geliyordu.[51]Burada kötü bir niyetten ziyade, telaffuz zorluğunun olduğunu düşünmek daha mantıklı olacaktır. Zaman içinde özellikle XV. yüzyıldan itibaren Sefarad Yahûdi göçlerinin çoğalması sonunda, Sefarad cemaati, Romaniot, Aşkenaz ve Karait cemaatini azınlıkta bırakmıştır. Ancak, sayısal üstünlüğün yanında, beraberlerinde getirdikleri yüksek eğitim ve kültürel standartlar sayesinde kısa zamanda yerli Yahûdi toplumu içinde başı çeken sosyal ve ekonomik bir güç oluşturdukları ve Osmanlı Devletinde önemli mevkilere geldikleri de bir vakıadır . Böylece İspanya'nın kaybettiklerini, başkaları kazanmış ve uzun vadede Sefarad toplumunun olağanüstü yaratıcı güçleri, Yahûdilerin gelişmesinde büyük önem arzetmiştir.[52]Bunun için, XVI. ve XVII. yüzyılda Osmanlı devletinde en önde gelen hahamlar, hukukçular en seçkin Yahûdi doktor ve bilim adamları, çoğunlukla Sefarad kökenli olmuştur. Sefarad cemaati, içinde yaşadıkları toplumda üstün bir ekonomik pozisyon elde etmişlerdir.[53] Osmanlı toplumunda Sefarad Yahûdileri, "Ladino" adı verilen " Yahûdi – İspanyolca'sı" konuşuyorlardı. Bu dilin İstanbul Yahûdileri arasında günümüze kadar kısmen muhafaza edildiği görülmektedir.[54]

Sefarad Yahûdileri İstanbul'a geldikten kısa bir zaman sonra bir basım evi tesis etmişler ve İbranice yayınlar yapmaya başlamışlardır. İstanbul'da matbaanın öncülüğünü 1493 yılında İstanbul'a gelen David ve Samuel Nahmias kardeşler yapmıştır. Bu matbaa 1494'de Rabbi Jacob ben Ashe Of Toleda

---

[50] A.Galante , II, 219; Moshe Sevilla-Sharon, İsrail ulusunun Tarihi, s, 134
[51] A.Galante , II , 220
[52] Paul Johnson , Yahûdi Tarihi , çev: Filiz Orman , 2000 , s, 227
[53] Avigdor Levy , The Sephardim in The Ottoman Empire , USA , 1992s, 60
[54] İlan Karmı , Jewish Sites of İstanbul , s, 27

(1270-1340) 'nun yazdığı, dini yasa olarak kabul edilen "The Four Columns" isimli kitabı basmıştır. Bundan sonra, ard arda birçok Yahûdi kitabı yayınlanmıştır. Bu kitaplar, tarih, bilim, şiir ve mistizim alanlarında idi.

Diğer yandan Sefarad Yahûdileri, İspanyolca, Fransızca, ve diğer batı dillerini bildikleri için, Osmanlı devlet diplomasisinde çok etkili olmuşlardır. Meselâ, Portekiz'den İstanbul'a göç eden Dona Gracia Mendes (1510-1566) ve damadı Don Joseph Nasi bunlardandır. Yine İstanbul'daki Toledano, Adut, Franco, Benveniste, Amorilyo gibi Yahûdi aileleri, İspanyol kökenlidirler.[55]

İstanbul yerli Yahûdi cemaati olan Romaniotlar, İspanya kökenli Yahûdileri çok iyi karşılamışlar ve onlar için çok para harcamışlardır. Hatta bazı kaynaklar, Eliyau Kapsali'nin " Türkiye Yahûdileri (Bizans Yahûdi cemaatleri) yeni gelenlere çok büyük yardımda bulundular ve paralarını çakıl taşı gibi dağıtarak göçmen dindaşlarını yerleştirdiler." dediğini nakletmektedir.[56]Ancak zamanla Sefarad cemaati ile Romaniot ve Aşkenaz cemaatleri arasında gerginlikler olmaya başlamıştır. İlk gerginlik konusu, Romaniot ŞOHET'in[57], dini bilgisinin yetersizliği konusunda başlamıştır. Böylece, Sefarad cemaati, bir Seferad'ı Şohet yapmıştır. Yine Tiberia Yeşivasının (Yahûdi ilahiyat Okulu), Romaniotları kabul etmemesi, İkinci bir gerginlik konusu olmuştur.

Romaniot kökenli hahambaşı olan Mose Kapsali ve Eliyau Mizrahi'nin ölümünden sonra, Sefarad cemaati, özerk bir yönetim arzu etmeye başlamıştır. Hatta Romaniot veya Aşkenaz kökenli bir hahambaşı istemediklerini belirtmişler, aksi takdirde Rav Akçesi vermeyeceklerini bildirmişlerdir. Çoğunlukta olan Sefarad Yahûdileri, hahambaşılığı ele geçirmişler ve bu durum, Aşkenaz ve Romaniot Yahûdilerini kendi cemaatleri için, bazı hahamları yönetici yapmaya kadar götürmüştür. Meselâ Romaniot Yahûdileri, kendi cemaatleri için Y choua Candioti'yi, Abraham ben Ribbi Yamtov Yeruchalmi'yi ve Gabriel Ben Elia'yı haham olarak seçmişlerdir.[58]

Görüldüğü gibi başlangıçta Romaniot veya Aşkenaz Yahûdileri için tek bir hahambaşı var iken; daha sonra buna Sefarad Yahudileri de katılmış, ancak Sefarad Yahûdilerinin ağır basması sonucu ; Romaniot ve Aşkenaz Yahûdileri, Sefarad hahambaşına sembolik olarak bağlı olmakla birlikte; kendi cemaat başları tarafından idare edilmişlerdir. Bu durum, hem Aşkenaz'ların, hem de

---

[55] İlan Karmi , Jewish Sites of İstanbul , s,28

[56] Moshe Sevilla- Sharon , Türkiye Yahûdileri İst. II. baskı ,1993 s,41

[57] ŞOHET:Dini kurallara uygun biçimde hayvan kesimine yetkili kişi.

[58] A. Galante , II. , 179

Romaniot'ların, Sefarad Yahûdi toplumu içinde eriyinceye kadar devam etmiştir. Bugün İstanbul'da ki Yahûdilerin büyük bir bölümünü Sefarad Yahûdileri oluşturmaktadır.

5- İtalyan Yahûdi Cemaati: İstanbul'un fethi sırasında İstanbul'da bulunan Yahûdi cemaatlerinden birisi de " İtalyan Yahûdi Cemaati" idi. Bunlar, İtalya'dan gelen Yahûdilerdi. Avigdor Levy'nin verdiği tabloya göre İstanbul'da 1600 'lerde 209 İtalyan cemaati üyesi aile vardır. Bu Yahûdilerin İspanya kökenli oldukları[59] ve bunların daha çok Güney İtalya'dan, özellikle Pouille'den geldikleri kabul ediliyordu. Bu Yahûdiler XII. yüzyılda İstanbul'da, Suriye' de ve Kıbrıs'ta ipek ticareti yapıyorlardı ve birçok tezgahları vardı. Hatta İstanbul'da Poulia isminde bir de sinagogları vardı.[60]A. Galante, G. l. Bratianu'nun kitabından[61] şu bilgiyi aktarmaktadır: "Ticari rekabet, Venedikliler, Pisans ve jenovalılar arasında oluyordu. Doğu'nun ticareti, müzakereci bir grubun eline düşmüştü. Bunların arasında Yahûdiler de vardı."[62] Ticaretle uğraşan bu eski Yahûdi cemaati, Galata'da ikâmet ediyordu. Bunlar bağımsız yaşıyorlardı. Hahambaşı Moise Kapsali'ye karşı oluşan Aşkenaz muhalefetine İtalya sinagogu da katılmıştı. Bu sırada, İtalya sinagogu cemaatinin başı Samuel Altarino idi. Daha sonraki dönemlerde, diğer Yahûdi cemaat gruplarıyla SEMİHA yani Konsekrasyon (Takdis) problemi, Almanya, Fransa, İtalya, ve Romaniot Yahûdilerinin arasını açmıştı. Romaniot ve Aşkenaz Yahûdileri, Sefarad Yahûdilerinin konsakrasyon'a (Takdis) önem vermediklerinden şikayet ediyorlardı. Konsekrasyon, hahamlara ünvan verme merasimiydi. Sefarad cemaati ise, Konsekrasyonun, sadece Filistin hahamlarına ait olduğunu iddia ediyorlardı.[63] Onlara göre, Filistin dışındaki cemaatlerin takdis yetkileri yoktu. Sefarad Yahudi cemaatinin bu şekilde düşünmesi, onları hahamlarını seçmede ve Semiha (Takdis) formalitesini kaldırmalarında serbest hale getiriyordu.[64]

Kanuni Sultan Süleyman (1520-1533) zamanında İstanbul'da İtalyan haham Salomon Douino yaşamıştır. Onun Sheelot ve Teshouvot (Sorular ve

---

[59] İlan Karmi , jewish Sites of İstanbul , s , 26; A. Galante , II, 226; Avigdor Levy, The Sephardim in The Ottoman, s,9

[60] George Yver , le commerce et les Marchands dans l'İtalie Meridionale au XIII me et au XIV me Siecle , Paris , 1903 , s,92, 184

[61] G. 1. Bratianu , Recherches sur le Commerce g□nois dans la Mer Noire au XII'e si□cle

[62] A. Galante . II. , 223

[63] A. Galente ,II. , 225

[64] A. Galente ,II. , 225

Cevaplar) isimli iki ciltlik kitabı, yazma olarak kalmıştır.[65] Yine A. Galante, Rosanes'in kitabının 163. sayfasında, İstanbul'daki Sinagogların isimleri arasında İtalya şehirlerinin İsimleri olan Messina, Sicilia, Calabra gibi isimlerin de bulunduğunu nakletmektedir. Yine Sicilia Manastırının yöneticileri arasında ; Eliazer'in oğlu haham Hafez de bulunuyordu.[66]

1633 ve 1660 yıllarında İstanbul'da çıkan bir yangında Romaniot Yahûdileri ve İtalyan Yahûdileri çok zarara uğramışlar ve hatta bunların sonu olmuştur. Sinagogları yıkılmış ve bu mahallelerin eski sakinleri olan Yahûdiler, İstanbul'un diğer semtlerine dağılmışlardır. Sefarad Yahûdileri ile İtalyan Yahûdileri arasında hemen hemen hiç fark yoktu. Bunun için, yangından sonra, İtalyan Yahûdileri, Sefarad Yahûdileriyle birlikte yaşamaya devam etmişlerdir.[67] Ancak iki cemaat arasındaki ilişkiler zaman içinde gergin bir döneme de girmiştir. İstanbul'da hâlâ İtalyan Yahûdi cemaat organizasyonları varlığını sürdürmektedir.

6- Yabancı Yahûdi Cemaati: " İstanbul'da bulunun Yahûdi cemaatlerinden biride Yabancı Yahûdi cemaatidir. Başlangıçta bu cemaat üyeleri, Galata'daki İtalyan sinagoguna devam ettikleri için, İtalyan Yahûdi cemaati ile bütünleşmiş olarak kabul edilmekle beraber, durum hep böyle devam etmemiştir. Galata'daki İtalyan sinagogunun tarihi, milâdi II. ve IV. yüzyıllara kadar varmaktadır. [68]

İşte 1864 yıllında Daniel Fernandes ve E. Veneziani, " Yabancı Cemaatin" önde gelenleri olarak, "İtalyan Yahûdi" cemaatinin üyesiydiler. Hahambaşı YAKİR GUERON döneminde Daniel Fernandes, hahambaşılığa cemaat vergisi ödemediği için, Sefarad cemaatiyle ihtilafa düşmüştür. Cemaatin tutumuna kızan Fernandes, konseyden ayrılarak yeni bir cemaat kurmuştur. Bunlar ölülerini Sefarad cemaatinin mezarlıklarına gömüyorlardı. Ayrıldıktan sonrada "Yeni Cemaatin" başı ile hahambaşılık arasında bir antlaşma yapılmıştır.[69]

Bazı kaynaklarda "İtalya Yahûdi" cemaati ile "Yabancılar cemaati" aynı cemaat olarak gösterilmiştir.[70] Bunlara göre, 1865 yılında İtalya kökenli birçok Yahûdi Sefarad cemaatinden ayrılarak "yabancılar" sinagogunu kurdular. Da-

---

[65] A. Galante , II. , 225
[66] A. Galante , II. , 225
[67] A. Galante , II. , 226
[68] A. Galante , II. , 226
[69] A. Galante , II. , 226
[70] Naim Güleryüz , Türk Yahûdileri Tarihi , İst, 1993 I., s, 201-203

ha sonra İtalya Krallığı tarafından bu sinagog tanınıp destek alınca bu, Yabancılar cemaati, "İtalyan Musevi Cemaati" adını aldı. Hatta A. Galante "1868'de yeni cemaat, İstanbul Sefarad cemaatinden ayrılarak, onların Gabelle gelirlerinin %32'sini aldıklarını ve İtalyan cemaatinin böylece kurulduğunu, gittikçe de teşkilatlanarak Şair Ziya paşa caddesinde sinagoglarını " kurduklarını yazmaktadır.[71]Hatta, başka milletlerden çok sayıda Yahûdi ve Türk vatandaşı olan Yahûdiler, sinagoglarıyla ilişkilerini ve vergilerini keserek İtalyan cemaatine üye olduklarını, çünkü İtalyan cemaatinin daha az vergi aldığını yazmaktadır.[72] Buna göre durum biraz daha karışıklık arz etmektedir. Nitekim 1895 yılında " Merkezi Yahûdi Cemaati" Yabancı cemaat yöneticilerinin dikkatini, Türk vatandaşı olan Yahûdileri sinagoglarına almaları konusunda çekmişti. Merkezi cemaatin yazısına, Yabancı cemaat mensupları şöyle bir cevap vermişlerdi: Yeni statülere göre, hiçbir Türk tebası, İtalyan cemaati üyesi olarak kabul edilemez. Sonuç olarak bugüne kadar İtalyan cemaatinin bir parçası olanlar, İtalyan tebası olamazlar. Bunların ayrılmaları gerekir"[73]

Dikkat edilirse bu cevapta "Yabancı Cemaat" ile "İtalyan Cemaat" yine karışık olarak İfade edilmiştir. Muhtemelen " Yabancı Cemaat" bir müddet " İtalyan Cemaati" ile birlikte faaliyette bulunma ve daha sonra da onlardan ayrılma eğilimi göstermiş, ancak zaman zaman birlikte hareket ettikleri de olmuştur. Nitekim 1915 yılında EL TİEMPO gazetesi şöyle bir yazı yayınlamıştır:" Yabancı cemaatin bir parçası olan Yahûdiler, dini işleri için, hahambaşına müracaat etmiyorlar. Bağımsız bir cemaatin varlığı, hahambaşılığın menfaatleriyle çatışmaktadır. Özellikle evlilikle ilgili işlerde."[74] Aynı gazete 1923'de de şu yazıyı yayınlamıştır:" Bu cemaat, "Yabancı Yahûdi cemaati " ismini alıyordu. Bunlar, yabancı teba'dandılar. Böyle bir teba, ülke cemaatine ödeme yapmıyordu. Ne Kisba vergisi ne de Atala vermiyordu. Böyle bir üyenin, evlenmek ve sünnet merasimi için **İtalyan Sinagoguna** müracaat etmesi gerekiyordu." [75]

Oldukça karışık bir konu olan " İtalyan Cemaati" ve "Yabancı Cemaat" konusu, birbirleriyle içiçe bulunmaktadır." İtalyan cemaati tarih olarak çok eskilere dayandığı halde, "Yabancı Cemaat" Osmanlı tebasında olmayan yabancı Yahûdileri bünyesinde bulunduruyordu. Yabancı cemaat, Sefarad Yahûdi

---

[71] A. Galante , II. ,227
[72] A. Galante , II. , 227, Stanford Shaw, The Jews , s, 170
[73] EL TİEMPO ; 25-3-1895
[74] A. Galante , II. , 227
[75] A. Galante , II. , 228

hahambaşılığına bir takım vergiler ödeme gibi bir imtiyaza sahipti. Ancak, Yabancı cemaat, dini işlerini " İtalyan Cemaati" sinagogunda halledebiliyordu. Bazen "Yabancı Cemaat" bu gibi problemler için hahambaşılığa müracaat etmek zorunda bile kalıyordu. Yabancı cemaat hahambaşılılık ile yaptığı görüşmede bazı kararlara varmışlardır. Burada da Yabancı cemaat ve İtalyan cemaati aynı cemaat olarak takdim edilmektedir. Hahambaşılık ile " Yabancı Cemaat" yöneticilerinin aldıkları kararlar şunlardır:

1. İtalyan cemaatinin üyeleri, Galata, Beyoğlu ve Şişli İtalyan Yahûdileridir.
2. Bu üyelerin isim listesi, hahambaşılığa takdim edilecektir.
3. Üyelerin, hahambaşılık bürolarından evlenme izni alması ve kayıt parası ödemesi gerekecektir.
4. Her üye İtalyan cemaatinin hizmetine girme veya girmeme hürriyetine sahiptir.
5. Yabancı milliyete bağlı olan bütün Yahûdiler, ülke merkez Yahûdi cemaatine bağlıdırlar.
6. Bu listede ismi olmayan, yeni İstanbul'a gelen her Yahûdi'nin, Türk Yahûdi cemaatine aidiyeti olmayacaktır.[76]

İstanbul Sefarad Yahûdi cemaatiyle, İtalyan Yahûdi cemaati arasındaki İhtilaf konularından birisi de hahambaşılığa Kisba ödeme şekliydi. Mahalli cemaat konseyi, İtalyan cemaatine kayıtlı Yahûdilerden bu vergiyi almak istiyordu. Oysa "İtalyan Cemaati" bunu kendisi toplamak istiyordu. Bunun karşılığında Hahambaşılık veznesine belli bir meblağ ödeyecekti. Ancak bu konu, "Yabancı Cemaat" lehine hahambaşılık tarafından imzalanan bir mektupla çözülmüştü. Buna göre İtalyan teba, her Yahûdiden, Kisba toplayacağını haber verecekti.[77]

Sefarad hahambaşılığı ile İtalyan cemaati arasındaki gerginliği hahambaşılık, kardeşlik duygularıyla çözmeye çalışıyordu. Bunun için Milliyet farkına bakılmayacaktı. Burada "müşterek menfaat" üzerinde durulacaktı. Nitekim 16 mayıs 1923'te bir delege toplantısı yapılmıştır. Bu toplantıda İtalyan cemaatin, bünyesine bütün yabancıları almadığı açıklanmıştı. Fakat merkezi Yahûdi meclisi ile İtalyan cemaati arasındaki problemler çözümsüz kalmıştı.

Hahambaşılığın liyakatini ve haklarını korumayı ana hedef olarak gören " Merkezî Yahûdi Konseyi" Türkiye Cumhuriyeti kanunlarına itaatı öngören şu kararları almıştır:

---

[76] A. Galante , II. , 228
[77] A. Galante , II. , 229

23 Ekim 1923 oturumunda konseyimiz, gelecekte İtalyan cemaatinin varlığını tanımamaya karar vermiştir ve bu doğrultuda şu kararlar alınmıştır:

1- İtalyan cemaati, bizim cemaatimizi yöneten kurallara ve kanunlara göre çalışmamaktadır.

2- İtalyan cemaati, cemaatimizin haklarına muhalefet etmiştir. Bundan dolayı, 23 Ekim 1923 'te " İtalyan Cemaati"ne hitaben bir mektup göndermiştir.

3- Din ve kan birliği taşıyan kardeşler arasında bu derece aşırılığa varmak üzüntü vericidir. Bu cemaatin yöneticileri, inatla birliğe hücum etmektedirler. Onbeş yıldan daha fazla bir süreden beri, ikna, iyi ilişkiler, bu konuda hiçbir yarar sağlamamıştır.[78]

Aradan bir ay gibi bir zaman geçmeden Kasım 1923'te Meclis-i Cismaniye bir antlaşma daha sunulmuştur. Bu antlaşmada şunlar yazılmıştır: " Cemaatimizin bünyesinde İtalyan himayesi altında olan " Yabancı Yahûdi Cemaati" de vardır. Bu cemaat, merkez cemaatin ve Galata, Beyoğlu ve Şişli HACHGAHOT'sunun [79] haklarına tecavüz etmektedir. Bunlar Fransız, İngiliz, Avusturya, Gürcü teb'alı farklı milliyetten Yahûdileri de bünyelerine almaktadırlar. Böylece, İtalyan cemaati arasına ayrılık tohumları ekmişler ve hahambaşılığa muhalefet etmişlerdir. Bu yolla "Yabancı Cemaat" halkın varlıklı sınıfını etrafına toplamıştır. Böylece, cemaatimizin gelirleri, hissedilir şekilde azalmıştır. Bu durum, İtalyan cemaatinin, okul, cemaat ve kültürel faaliyetlerinin azalmasına sebep olmuştur.[80]

Görüldüğü gibi " İtalyan Yahûdi Cemaati" yanında bir de "Yabancı Yahûdi Cemaatı" ayrımı Osmanlı yönetiminde özellikle dikkat çekmektedir. Ancak " Yabancı Yahûdi Cemaatı" ismi altında anılan Yahûdiler "İtalyan Yahûdi Cemaati" ile içiçe yaşamışlardır. Yabancı Yahûdi cemaati Türk Yahûdileri veya Türk tebasında olmayan gruplardan oluşmuştur. Zaman zaman "Yabancı Cemaat"in, hem Sefarad hahambaşılığı ile hem de " İtalyan Cemaati" ile anlaşmazlığa düştüğü görülmektedir. Böylece Yabancı cemaat üyeleri, İtalyan Yahûdi cemaatine de muhalefet ederek ayrı baş çekmişlerdir. Hatta onlar kendilerini Türk Yahûdileri olarak bile telakki etmeye başlamışlardır.[81] Bu konuda şu

---

[78] A. Galante , II. , 231

[79] Hachgahot:İstanbul hahambaşlığına bağlı, Yahûdilerin oturdukları mahalle veya kasaba. Merkez bölgeden kısmen uzak olan bu yerleşim birimine Hachgahot bölgesi denmektedir. Her Hacgahot bölgesi, Machghihim adı verilen üyelerden oluşan bir konseyle yönetilir.

[80] A. Galante , II. ,229

[81] A. Galante , II. , 232

olay zikre değer: 1922 yılında İtalyan sinagogunda, MAFTİRİM korosu (Doğu müziğinde dini konser veren grup),Cumartesi günleri konser veriyordu. İtalyan sinagog yöneticileri buna izin vermediler. Bunun üzerine Maftirim topluluğu " Knesset İsrael" sinagoguna gitmeye başlamışlardır. [82] Bu sinagog, muhtemelen "Yabancı cemaate" ait bir sinagogdu.

Sonuç olarak Osmanlı devletinde yaşayan Yahûdi cemaatlerini sadece bunlarla sınırlı tutmak doğru değildir. Bu konudaki kaynaklar, Arapça konuşan, Suriye, Filistin, Mısır ve Kuzey Afrika kökenli Yahûdileri de" Musta'ribeler" adı altında ifade etmektedirler. [83] Kendilerini, Şam- Emevi ve Bağdat- Abbasi İslam uygarlığının varisleri olarak gören Musta' ribeler de kendi aralarında ikiye ayrılmışlardır: Irak Yahûdilerine Mizrahiyyim (Doğudakiler) ; Halep, Şam ve Kahire Yahûdilerine Ma' raviyyim (Batıdakiler) adı verilmektedir.[84]

[82] A. Galante , II. , 232
[83] Bernard Lewis , İslam Dünyasında Yahûdiler , s ,140-141
[84] Stanford Shaw , The Jews in the Ottoman , s, 45